

Wilhelm Ellermann – skygger af en jysk 1700-talsmaler

Af forskningsbibliotekar Mogens Krag sig Jensen, Syddansk Universitetsbibliotek

Dekorations- og portrætmaleren Wilhelm Ellermann (cirka 1736-1801) træffes i slutningen af 1700-tallet som aktivt udøvende i Nordvestjylland og i Himmerland. Selvom hans livsforløb ikke er fuldt klarlagt, og der indtil videre kun er lokaliseret få arbejder fra hans hånd, heraf flere tilskrevne, har han tydeligvis haft en kontaktskæbne, der bragte ham kunder på herregårdene – eksempelvis på *Kabbel*, *Lundbæk* og *Refsnæs*. Effertiden har ikke haft meget tilovers for hans produktion, men placerer ham dog ikke i amatørernes rækker.¹ Denne artikel følger ham gennem de aktive år.

En jysk maler

Ellermann kan placeres blandt periodens ikke så få malere, for hvem det gælder, at den kunstneriske

Christiane Dorothea lensbaronesse Juel af Rysensteen, født Mohrsen (1750-1789), malet af Wilhelm Ellermann to år efter sit bryllup, portrætteret med sin førstefødte søn, baron Christian Frederik (1779-1842). Det meget repræsentative maleri er forsynet med våben og draperinger. Billedets center er den røde fugl på baronessens finger, som barnet rækker ud efter, hvilket illustrerer Ellermanns interesse for detaljer. Malet i 1780 og påtegnet af Ellermann med motiivernes navne. Maleri i privateje. Foto: Mogens Krag sig Jensen.

virksomhed ofte kun var et bierhverv. Det jyske 1700-tal fremviser en række af disse malere, der – fjernt fra hovedstadens kunstcentre – i større eller mindre grad blev fristet af en tilværelse knyttet til velhavende ejere af herregårde og kirker. For disse kunstnere kunne portrætmaleriet veksle med udsmykning af kirker, typisk ved stafferinger og kopimale af religiøse billeder til kirkeinventaret.² Ellermann, der indtil videre kan dokumenteres aktiv i årene 1767-81, er et underbelyst eksempel på dette nedre lag i kredsen af malere. Et samtidigt og veldokumenteret eksempel er dynastiet Thrane, særligt dets kendteste medlem Mogens Christian Thrane (1697-1764), der var aktiv i et større midt- og vestjysk geografisk område, og som eksempelvis står bag altertavler i Tvis og Vestervig kirker, ligesom han var husmaler hos Horsens-matadoren Gerhard de Lichtenberg til *Bidstrup* (1697-1764).³ En sandsynlig elev af Thrane var Jørgen Baltzar Reinat (1733-1779), og han var også Ellermanns samtidige. Reinat, som *Weilbach* knytter til Thrane, havde samme tidsmæssige og geografiske virkefelt som Ellermann og kendes blandt andet for stafferinger i Mejrup, Vinding og Asmild kirker samt for enkelte portrætter. Han ses karakteriseret som

Wilhelm Ellermanns signatur på pulpituret i Nørlem Kirke, 1774. Foto: Mogens Kragssig Jensen.

en håndværker med kunstneriske evner.⁴ Ellermann kunne eventuelt også have en baggrund i Thranes kreds.

Mens Ellermann selv således ikke umiddelbart lader sig knytte til en mester, kan han dog tillægges en elev. Det gælder maleren Jeppe Pedersen Stavn (1747-

To gengivelser af beretningen fra Første Mosebog 28.12., hvor Jakob i sin drøm så himmelstigen med Guds engle. Til venstre ses scenen fra Gudum Kirke malet i grisaille (tilskrevet Ellermann cirka 1767), og til højre ses den samme scene fra Nørlem Kirke (Ellermann 1774). Begge pulpiturer er opsat af ejeren af Kabbel, Jens Wandborg de Stiernhielm († 1780). Foto: Mogens Kragssig Jensen.

1826) fra Farstrup i Himmerland, der livet igennem havde ophold hos familien Teilmann på *Endrupholm*, og om hvem den samtidige Andreas Charles Teilmann (1786-1852) bag på Stavns bevarede selvportræt noterede: "[Stavn] var en brav og ærlig mand med et stort talent af Naturen. Han malede, hvilket han havde lært af en Ellermann, der var Portraitmaler [...]".⁵

Vestervig Kloster

Wilhelm Andersen Ellermann blev født omkring 1736 og havde sin opvækst i jævne håndværkerkredse i Randers, hvor hans far, den tidligere rytter Anders Madsen (nævnt 1764), omtales som marketender, slagter og bødker. Moren var Johanne Madsdatter († 1756), og navnet Ellermann, som Wilhelm anvendte

Brødrene Juel. Til venstre baron Ove Henrik (1771-1836) og til højre baron Christian Frederik (1779-1842). Malet i 1780 og påtegnet af Ellermann med motivernes navne. Maleri i privateje. Foto: Mogens Kragsig Jensen.

som voksen, antog han fra sin mors første mand, kysrasser Wilhelm Ellermann (nævnt 1729).⁶

Ellermann træffes første gang i 1756 som arving efter sin mor. På dette tidspunkt nævnes han med bopæl på *Frederiksborg*, uvist med hvilken funktion. En fristende tanke er, at han her har fået indsigt i de mange håndværk, der skulle varetages på et kongeligt slot.

Hvad han bedrev det følgende årti, er ikke klarlagt, men at han har gennemgået en rejse, er ikke til at komme uden om, for da han træffes igen i 1767, er det, da han den 16. december som "Sr. Wilhelm Ellermann" blev viet i Vestervig Kirke til Marie Nielsdatter Møen (cirka 1748-1773), der boede på *Vestervig Kloster*. Antageligt samme år tilskrives han kirkeinventaret i Gudum Kirke. Hustruen var datter af Niels Rasmussen i Skærup, og ved ægteskabet bosatte parret sig i 1768 på *Ørum Slot* under stamhuset *Vestervig*. Allerede året efter, i 1769, bosatte de sig i Bubbel og senere i Randrup. Her fik parret hurtigt tre børn, der dog alle døde som små.⁷ Børnene var alle opkaldt efter familiens herskab på klosteret, nemlig Peder de Moldrup (1735-1787) og hustru Mette Marie Lucie de Moldrup (1738-1776). Ved dåben af den ældste søn, Peder, stod godsejeren fadder, ligesom hans frue bar drengen. Ved datterens fødsel var familien flyttet til Randrup, syd for Vestervig, hvor Ellermann efter en kontrakt i 1769 fæstede et hus.⁸

Wilhelm Ellermann blev gift anden gang den 5. august 1775 i Vestervig med Lucie Johannesdatter (Langballe) (1751-1816), født i Bobæk Skovhus i Stouby som datter af skovfoged under *Boller Gods* Johannes Mikkelsen og Birgitte Kirstine Andersdatter Langballe. Dette ægteskab producerede fire børn, hvoraf de tre blev voksne. Den ene søn, Johannes Ellermann (født 1781), omtales i 1801 som maler, der udvandrede til England.⁹

Dekorationsmaler i Kabbels kirker

Jens Wandborg de Stiernhielm til *Kabbel* (1729-80) var af rig købmandsslægt og blev i 1759 i anledning af sit ægteskab med en datter fra stamhuset *Avsumgaard* optaget i adelig stand. De følgende mange år satte han sit omfattende præg på godsets to kirker i Gudum og Nørlem, særligt sidstnævnte. Ellermann fungerede som de Stiernhielms faste maler i disse to kirker. Tidligst i Gudum, hvor han tilskrives vestpulpituret fra 1767 bemalet i rokokostil med venetiansk inspirerede scener fra Bibelen – ganske som den senere udsmykning i Nørlem Kirke. Det samme gælder den samtidige opmaling af prædikestolens evangelistbilleder og et nu nedlagt pulpitur med gammeltestamentlige motiver.¹⁰

Også ved de omfattende ombygninger i årene 1770-74 af Nørlem Kirke var Ellermann ganske aktiv som dekorationsmaler med motiver kopieret fra italienske mestre og stafferinger af kirkens rige interiører. Herunder et orgel samt et pulpitur, der afrundede kirkeoveringen: "Dette Orgelværk haver Kierkens Eier Hr. Iens de Stiernhielm til Cabbel, ladet Bekoste Stafere, og Givet her til Lem Kierke Aar 1773. Ønsker, og haaber, at Efterkomerne holder det i den Stand som det nu Forefindes. Pinxit W. Ellermann 1774".¹¹

Han tilskrives også som kunstner i Engberg Kirke (der i øvrigt tilhørte baroniet *Rysensteen*), hvor inventaret, herunder en præsterækketavle, er beslægtet med inventaret i Nørlem.¹²

Lundbæk og Refsnæs

Det er dog som portrætmaler, Ellermann træder tydeligst frem. To serier af portrætter, i alt 11 malerier, kendes fra to himmerlandske herregårde. Den tidlig-

ste serie er fra *Lundbæk* og er malet i årene 1777-80 på foranledning af Christian Frederik lensbaron Juel af *Rysensteen* (1716-82) til baroniet *Rysensteen* syd for Lemvig samt til blandt andet *Lundbæk*, som familien i denne periode betragtede som sit egentlige hjem. Den anden serie er fra *Refsnæs* og er malet i 1781 på foranledning af Jens Jørgen Fædder (1735-98) til *Refsnæs*. Fællesnævneren for disse to af Ellermanns kunder var, at de begge var godsejere, men derudover ret så forskellige. Familien på *Lundbæk* tilhørte den ældste jyske adel og i perioden også landets majoratsbesiddende – og dermed økonomiske – elite. Modsat var familien på *Refsnæs* et eksempel på 1700-tallets sociale opstigning. Jens Jørgen Fædder var søn af en godsforpagter og klarede sig godt i det enevældige samfund, indtil han i 1785 kunne krone sit virke med et adelspatent.¹³

Begge serier omfatter forældre og børn og har som fællestræk, at motivets navn er angivet på bagsiden med Ellermanns skrift med det særligt karakteristiske hævdede bogstav "h". Billederne fra *Refsnæs* afviger ved tilligemed at være signeret W. Ellermann i nederste højre hjørne.

Ellermanns portrætter markerer sig ved deres klare farver, trangen til at forsyne portrætterne med små karakteristika samt en stivhed i personernes krop og udtryk, der må have bekræftet eftertiden i, at der her ikke var tale om nogen stor maler. Særligt er der ved fingre, underarme og albuer en skævhed i proportionerne. Det kan derfor antages, at Eller-

Jens Jørgen Fædder (1735-98) til Refsnæs. Malet i 1781 og signeret samt påtegnet af Ellermann med motivets navn. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

manns hovedbeskæftigelse indtil sidst i 1770'erne har været som stafferer, hvorefter han har kastet sig over portrætmaleriet. Først med gruppen af Juel-portrætter, der peger hen mod det på dette tidspunkt mere gammeldags, repræsentative maleri med for eksempel våbenskjolde og draperier. De lidt senere Fædder-portrætter er fri for alt dette og er desuden måske præget af en lidt mere øvet hånd, hvor især maleriet af den lille Anna Dorothea Fædder (1777-1858) er særligt vellykket. Det er en tanke værd, om Ellermann bevidst først valgte at signere de seneste portrætter, fordi han erkendte, at de var af højere kvalitet end de tidligere.

Desuden findes på Nationalmuseet to anonyme og usignede mindre portrætter med en estimeret datering fra 1780'erne, angiveligt stammende fra *Lundbygaard*, der også ligger i Himmerland, og som blev dannet i samme periode af Friederich von Buchwald til *Gudumlund* (1747-1814). Portrætterne er af ringere kvalitet end Ellermanns kendte malerier, men med samme sans for karakteristika, hvilket potentielt muliggør, at Ellermann også kunne tilskrives disse malerier.

Skoleholder i Vestervig og degn i Skjoldborg

Endnu i 1787 nævnes Ellermann som maler og husbeboer i Randrup. Kort derefter må han som midaldrende have påtaget sig tjeneste som medhjælp hos degnen Hans Brodersen (1743-98) i Vestervig og nævnes i hvert fald som sådan i 1791.¹⁴ Da Dominianus Christian de Moldrup (1777-1842), godsejerens søn, efter Brodersens død blev sognets unge adelige degn, blev Ellermann tilsyneladende forbigået, men omtales positivt som en medhjælp, der "ved

flere Aars Øvelse har forhvervet sig megen god Færdighed og Gavnlighed i sit Fag". Dermed skulle han først sent få foden under eget bord. Ellermann blev den 28. juni 1800 kaldet som degn og skoleholder i Skjoldborg-Kallerup, og han aflagde samme dag ed.¹⁵ Det berettes, at Ellermann allerede ved tiltrædelsen var svagelig og led af "flod" i ansigtet. Det faste embede blev således af kort varighed, da han snart efter, den 3./4. december 1801, døde af skørbug i Sønder Skjoldborg, Skjoldborg Sogn. Begravelsen fandt sted den 12. december.¹⁶

Ved skiftet efter degnen Ellermann fandtes der kun et beskedent hjem. I dagligstuen hang der otte skildrier, og i et chatol fandtes hans papirer, bøger og "2de Maler stene med Løbere og nogle Pensler". Videre behandling af boet blev opgivet, da enken i mellemtiden havde fået bevilling til at sidde i uskiftet bo.¹⁷ Bortset fra det sidste års tid levede Wilhelm Ellermann således sit voksne liv, såvel socialt som arbejdsmæssigt, inden for herregårdenes brede rammer.

Noter:

- 1 *Weilbach* (4. udg.), Andet bind (1994), s. 220; *Weilbachs Kunsterleksikon*, bind I (1947), s. 287.
- 2 Elling 1956, s. 74-75.
- 3 *Weilbach* (4. udg.), Ottende bind (1998), s. 310-311.
- 4 *Weilbach* (4. udg.), Syvende bind (1998), s. 80; *Danmarks Kirker. Asp kirke*, s. 2374.
- 5 Hald 1975, s. 62-96.
- 6 Rigsarkivet, Viborg. Kirkebøger for Vestervig sogn.
- 7 Parrets børn var: Peder (1768-68), Peder (1769-69) samt Mette Marie Lucie (1772-73).
- 8 Fæstebrev af 2. januar 1774. Rigsarkivet, Viborg. G.95. Vestervig Gods. Fæsteprotokol 1764-1798, fol. 63b.

- 9 Parrets børn var: Johannes (1776-79), Andreas Vilhelm (født 1778), var 1801 styrmand i Arendal, Norge, Johannes (født 1781) var 1801 maler, England, samt datteren Marie Kirstine (1792-1857), der var gift tre gange.
- 10 *Danmarks Kirker. Gudum kirke* (2010), s. 1065-1067, 1071.
- 11 *Danmarks Kirker. Nørlem kirke* (2001), s. 612-635.
- 12 *Danmarks Kirker. Engbjerg kirke* (2010), s. 1360.
- 13 Bobé, Louis: "Stamtavle over Slægten Fædder", i: *Danmarks Adels Aarboeg 1921*, s. 477-478; Jensen, Mogens Kragssig: "Stamtavle med våbenafbildninger og portrætter over slægten Juul", i: *Danmarks Adels Aarboeg 2000-02*, s. 555-556.
- 14 Rigsarkivet, Viborg. G.366-152. Skifteprotokol for *Boller og Møgelkær* godser 1788-1808, fol. 29, 37.
- 15 Rigsarkivet, Viborg. C.1-405. Aalborg Stift. Edsprotokol for præster og degne 1771-1860.
- 16 Sortfeldt 1918; Rigsarkivet, Viborg. Skjoldborg kirkebog.
- 17 Rigsarkivet, Viborg. C.10-B.5. Hundborg herreds provsti. Skifteprotokol 1800-12, fol. 24b-26a.

Litteratur:

- Bodelsen, Engelstoft (red.): *Weilbachs Kunsterleksikon*, (3. udg.) 1947.
- Danmarks Adels Aarboeg* 1884 ff. Udg. af Dansk Adelsforening.
- Danmarks Kirker. Ringkøbing amt*. 1998 ff. Udg. af Nationalmuseet.
- Elling, Christian: "Senbarok og rokokko", i: Zahle, Erik (red.): *Danmarks Malerkunst fra Middelalder til Nutid*, 1956, s. 63-98.
- Hald, Carsten T.: "Jeppe Stavn. En vestjysk herregårdskunstner og hans samtid", i: *Fra Ribe Amt 1975*, s. 62-96.
- Hartmann, Sys (red.): *Weilbach. Dansk Kunsterleksikon*, (4. udg.) 1994.
- Sortfeldt, Severin Christensen: "Om de gamle Degne. IV. Hassing Herred (fortsat)", i: *Historisk Aarboeg for Thisted Amt 1918*, s. 1-11.

Anna Dorothea Fædder (1777-1858) "mahlet i sit 3. Aar", gift i 1796 med Verner Theodor baron Rosenkrantz (1770-1823) til stamhuset Rosenholm. Malet i 1781 og signeret samt påtegnet af Ellermann med motivets navn. Foto: Den Gamle By.